

POPULÄR ARKEOLOGI

Årg 5 Nr 3 1987 Pris: 21.50 (inkl moms)

Alvastra pål- byggnad

Sid 4-18

En 1000- årig gård

Sid 20-23

Holländsk flöjt på havs- botten

Sid 26-29

Jakt och krig med pilar

Sid 30-32

Mosslik fel- daterat?

Sid 36-37

Norra Europas enda pålbyggnad

Hus har byggts på pålar i alla tider. Moderna hus byggs på betongpålar, som drivs ner till fast grund om marken är lös eller sank. I tropikerna byggs husen ofta upplyfta någon meter över marken, vilande på pålar, till skydd mot rovdjur, ormar och andra oönska gäster. Med liknande konstruktioner skyddar samer och andra nordliga folk sina matförråd och andra tillhörigheter.

Med pålbyggnader menar man annars vanligen hus byggda på pålar över vatten, och sådana förekommer runtom i världen, i Amerika, Sydostasien och Stilla havets övärld. Med ett sådant byggnadsskick är man bättre rustad mot fiender, rovdjur, moskitos och avfallsproblem än om man hade bott på stranden.

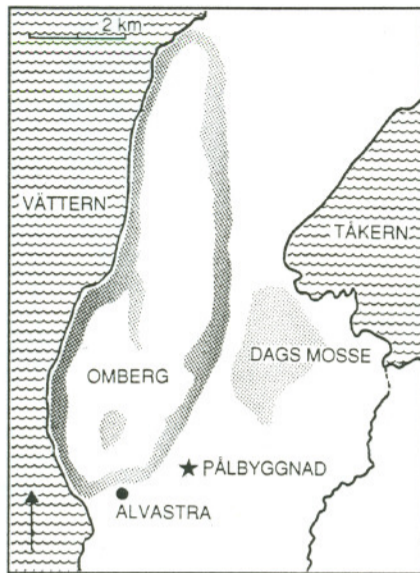
Sådana märkliga pålbyggnader, som står i vatten, blev kända i Europa genom den franske amiralen och upptäcktsresanden Dumont d'Urville 1835 publicerade skildringar från Nya Guinea.

Vintern 1854 var det extremt lågvattenstånd i Zürichsjön i Schweiz och då upptäcktes på de torrlagda stränderna de första kända förhistoriska pålbyggnaderna i Europa. För Ferdinand Keller, som publicerade fynden, var det naturligt att tolka dem i likhet med pålbyggnaderna på Nya Guinea, alltså som byggda på pålar ute i vattnet.

Sedan dess har hundratals pålbyggnader påträffats och undersökts i Alporna, huvudsakligen från yngre stenålder och bronsålder. En med tiden allt livligare diskussion har pågått om Kellers tolkning verkligen var riktig. Kanske var det så att pålbyggnaderna i själva verket byggdes på sjöstranden, men att de övergivna resterna kom att ligga under vatten på grund av en höjning av vattenståndet?

Numera torde den allmänna meningen bland arkeologerna vara, att det under Europas stenålder faktiskt fanns pålbyggnader som stod ute i vattnet, men att de allra flesta pålbyggnader var anlagda på stränderna av sjöar, ofta igenväxande och i våra dagar förvandlade till torvmossar.

Det är viktigt att betona att här talas om **nu kända** pålbyggnader, ty det är den fuktiga eller sankna marken som gör att träverket bevaras så att man kan se att det är fråga om en pålbyggnad. Det har säkert funnits pålbyggnader också på torra land - **stolphål** hör ju till det

Vilken funktion hade Alvastra pålbyggnad, den enda anläggningen i sitt slag i norra Europa. Den frågan har diskuterats sedan seklets början, men först nu har två större vetenskapliga arbeten om pålbyggnaden publicerats. Det är två avhandlingar, som stöder tanken på anläggningen som en social och ceremoniell samlingsplats för en bygd.

Av Mats P Malmer

som oftast påträffas vid boplatstgrävningar, och det är just spår efter lodräta pålar. Någon gång bör det ha varit något som liknat en typisk pålbyggnad - men hur ofta, och hur stor likheten varit, är svårt att säga.

Norr om Alpmrådet är märkligt nog bara en enda riktig pålbyggnad känd, nämligen den i Alvastra, Ödeshögs kommun i Östergötland. I fortsättningen behöver vi inte alls tala om de alpina pålbyggnaderna, för Alvastra pålbyggnad liknar dem i detalj, trots att avståndet till Alporna är 120 mil. Att inga pålbyggnader är kända i det mellanliggande området är märkvärdigt, eftersom sankmarker varken saknas i Holland, Nordtyskland eller Sydskandinavien.

Alvastra pålbyggnad ligger ca 2 km

från östra Vätterstranden, strax öster om Ombergs sydspets. Ibland har den kallats "stenåldersboplatsen i Dags mosse", men det är oegentligt, för pålbyggnaden ligger inte i Dags mosse, som ursprungligen var en vik av Tåkern, utan i Broby källmyr, som visserligen ansluter till sydändan av mossen, men är en självständig, ganska märklig geologisk bildning, som aldrig varit öppet vatten.

Myren har i stället bildats genom att vatten från naturliga källor strömmat ut över den svagt sluttande marken. Under pålbyggnadens tid har marken bestått av lös kalkgyttja, bevuxen med tuvor av ag och bladvass. Ager har i äldre tider (och på Gotland än i dag) använts till taktäckning, och så användes den säkert redan under pålbyggnadstiden.

Ungefär mitt i den på detta ställe ungefär 200 m breda myren ligger pålbyggnaden, som är en anläggning på inemot 1000 m². Under yngre stenålder pågick här en kort tid - vi vet märkligt nog att det var precis 42 år - en intensiv verksamhet. Därefter har platsen legat i stort sett öde under 5000 år - myren är föga lämpad för åkerbruk och har motstått några sporadiska odlingsförsök - ända tills den i vårt sekel blivit föremål för undersökningar under nära nog lika många år som den en gång använts.

Myrmarken bevarar trä, ben och andra fynd väl, och eftersom senare tiders verksamhet knappast alls berört platsen ligger pålbyggnaden nästan som när stenåldersmänniskorna lämnade sitt märkliga byggnadsverk, som täcktes av växande vass och torv innan det hann förmultna. Pålbyggnaden ligger som en konstgjord ö på sin ödsliga myr, men den kan också liknas vid en liten ö av klara fakta långt ute i tidens hav.

Detta betyder emellertid inte att den mångåriga undersökningen skulle ha varit problemfri eller att alla problem nu skulle vara lösta.

De första spåren av pålbyggnaden påträffades redan 1908. (Som vanligt i arkeologiens historia av en slump: Man ville bygga villor på den för detta ändamål föga lämpliga marken och började med att gräva dräneringsdiken, varvid ben och andra fynd påträffades.)

Därefter ledde Otto Frödin en stort upplagd undersökning åren 1909-1917 och 1919. Undersökningen fortsattes

1928-1930 med Holger Arbman (sedermera arkeologiprofessor i Lund) som ansvarig grävningssedare. Efter Frödins död år 1953 överlät Arbman ansvaret för forskningsprojektet på mig, och efter en liten provgrävning år 1956 gjordes större undersökningar 1976-1980. Därefter har bearbetningen av fynd och data kontinuerligt fortsatt och 1986 kom de första större publikationerna, Ebba Durings och Hans Browalls doktorsavhandlingar.

Otto Frödin var en högt begåvad fältarkeolog (förutom pålbyggnaden är hans namn särskilt knutet till cistercienserklostret i Alvastra och den forntida staden Asine i Grekland). Utgrävningen av pålbyggnaden genomfördes med största noggrannhet och tekniska skicklighet. Här utfördes för första gången i Sverige lodfotografering, detaljerade planritningar framställdes och ett stort antal fynd inmättes tredimensionellt. Sådan tredimensionell inmätning av individuella fynd är faktiskt än i dag snarare undantag än regel - oftast dokumenteras bara att fynden tillhör en viss ruta och ett visst lager.

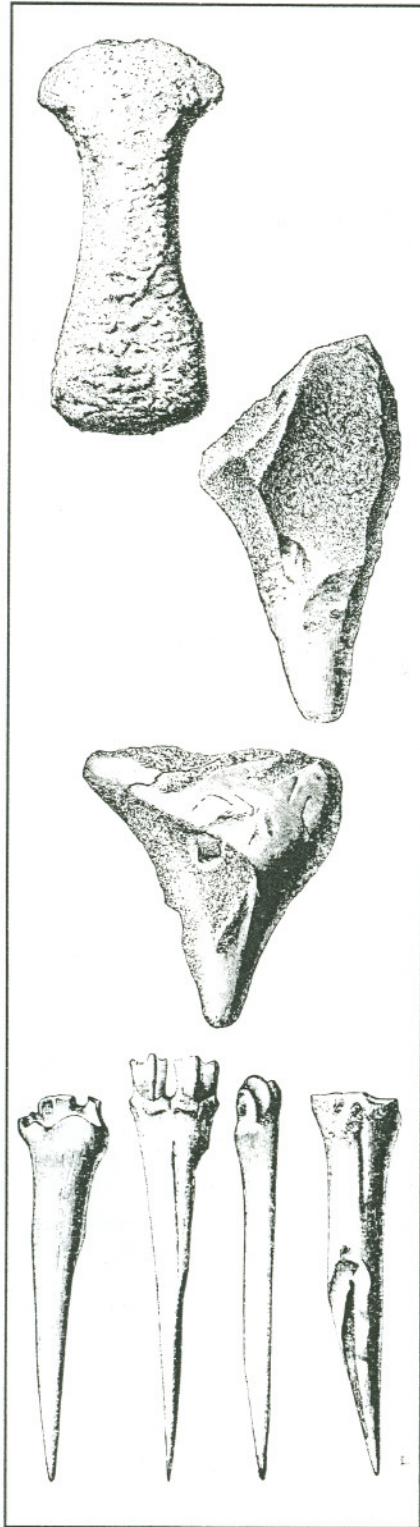
Ändå var Frödins undersökning av pålbyggnaden faktiskt ännu märkligare i ett annat avseende, nämligen genom sin helhetssyn. Sådan helhetssyn är det kanske mest prisade inslaget i 1970-talets amerikanska *New Archaeology*, men Frödin hade den alltså redan 50 år tidigare.

Helhetssynen innebär att man inte i första hand gräver efter fornsaker (eller rentav huvudsakligen efter kronologiskt intressanta fornsakstyper sådana som keramik och pilspetsar), utan att man intresserar sig lika mycket för naturmiljön och spåren av hur människan har utnyttjat denna. Och framför allt är man intresserad av hur alla kulturella och naturliga faktorer samspelar till en helhet, och hur en ständig förändringsprocess pågår.

Frödin hade ett intensivare samarbete med naturvetenskapsmän än någon tidigare svensk arkeolog. Först bör nämnas Lennart von Post, som 1916, mitt under Alvastra-undersökningen, lade fram sin världsberömda pollenanalytiska metod, med vars hjälp man kan rekonstruera vegetationen i en viss arkeologisk miljö och därför också, omvänt, kan datera arkeologiska fynd genom pollenanalys.

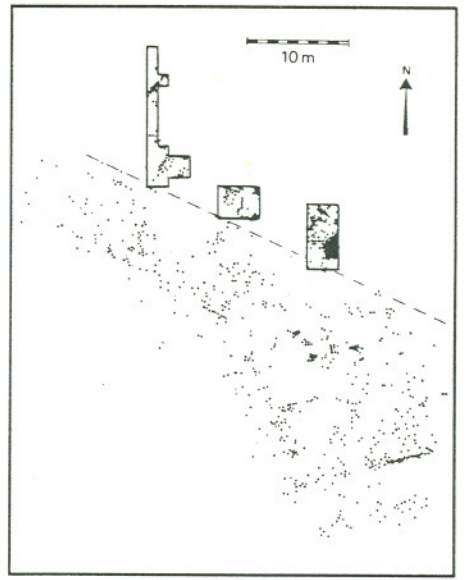
Frödin hade medhjälpare som bestämde trärester, frukter, frön och annat botaniskt (framför allt Greta Berggren), ben av djur och människor (Ludvig Hedell), bergarter och mycket annat.

Frödins metod var alltså den bästa. Ändå blev pålbyggnaden (i motsats till Asine och medeltidslämningarna i Alvastra) aldrig publicerad av Frödin (frånsett en fin uppsats i *Fornvännen* 1910). Anledningen till att publikationen aldrig kom till stånd kan man ana när man ser planen över pålbyggnaden (visser-

ligen sammanställd under det förnyade forskningsprojektets tid, men Frödin hade andra möjligheter till överblick över utgrävningens resultat, framför allt den stora modellen över pålbyggnaden, som nu är utställd i Historiska museet i Stockholm).

Vad Frödin kunde se på denna plan var, att parallelllagda stockar täckte en stor del av ytan, ofta samlade till ungefärliga kvadratiske ytor. Stockarnas huvudriktning var en i pålbyggnadens nordvästra del (VNV-OSO) och en annan i sydvästra delen (NNV-SSO). På dessa stockgolv - men ibland också

Ovan plan över pålbyggnaden med samtliga de stolpar inlagda, som kunnat kartläggas vid den nya utgrävningarna, alltså inte bara ekstolpar utan även stolpar i andra träslag.

Två fynd från Otto Frödins undersökningar: En dubbeleggad yxa, två eldslagningsstenar av kvartsit samt benprylar.

utanför - låg inemot 100 härdar, eller rester av sådana, oregelbundet grupperade.

Klarare blev inte bilden om man såg till de inemot 1000 lodräta pålarna och käpparna, som på de flesta ställen bildade ett outredbart mönster - bara på några ställen kunde rader av pålar urskiljas, så tätt ställda att de kunde kallas palissader.

Palissaderna och läget bland vassruggarna ute på en myr ledde naturligtvis Frödin till tanken att pålbyggnaden var ett försvarsverk, en flyktborg för människor som kände sig hotade.

Han menade, att här bodde bönder, besläktade med dem som byggde megalitgravar i Skåne, men också på så nära håll som i Falbygden, på andra sidan Vättern. Och dessa bönders fiender var uppenbarligen folket på de östsvenska kustboplatserna, numera kallade gropkeramik - den berömda Säter-boplatserna vid Bråviken låg ju bara 12 mil öster om Alvastra.

Någon gång tillfångatogs väl en kruk-makarkunnig kvinna från folket i öster, menade Frödin, och så kunde det förklaras att pålbyggnadsfolket använde gropkeramik, inte sådana trättbägare som hör samman med dösar och gånggrifter.

Tanken om Alvastra pålbyggnad som en flyktborg togs om hand av en av Sveriges skickligaste historiska skribenter, Carl Grimberg, som i första bandet av *Svenska folkets underbara öden* (1913) har ett lysande kapitel om Träskfolket, som präglade uppfattningen om stenåldern hos generationer av svenskar.

Grimberg jämför Alvastra pålbyggnad med en av forskningsresanden Eric von Rosen upptäckt by i träskmarkerna vid Bangveolösjön (i nuvarande Zambia). "De äro så skygga, dessa människor", säger von Rosen, "att blott några få vita män lyckats få se dem. För att skydda sig mot ovälkomna besök har de valt träsket till boplats".

De låga hyddorna är byggda på gungande mark, och Grimberg citerar förtjust skildringen av infödingarnas enkla liv. Detta är en verkligt skarpsinnig etnoarkeologisk tolkning av Alvastra pålbyggnad, som ingen modern arkeolog kunde ha gjort bättre. Icke desto mindre är den felaktig.

Vad varken Frödin eller Grimberg kunde förutse var, att en metod skulle komma att utarbetas, som kunde bringa reda i Alvastrapålarnas skenbart planlösa placering. Vad som gör planen över alla pålarna obegriplig är naturligtvis, att de är utplacerade i myren vid olika tillfällen och tillhör olika konstruktioner. Vi behöver alltså en metod att datera pålarna i förhållande till varandra.

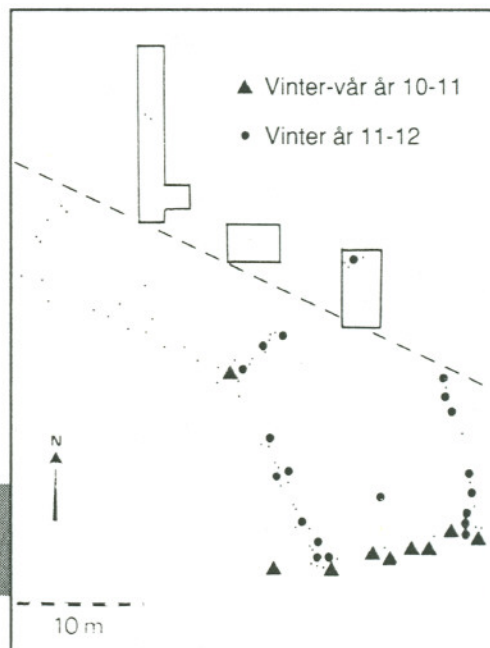
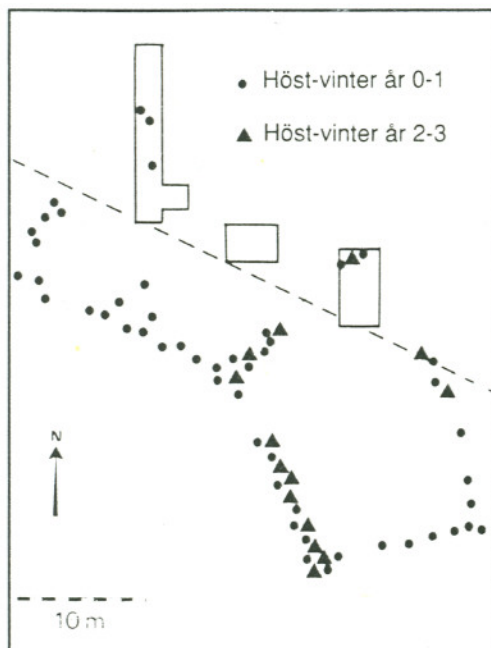
Till detta duger inte C^{14} -metoden, som visserligen ger i stort, men inte i detalj, riktiga värden. Ett typiskt C^{14} -värde för Alvastrapålarna är 4430 ± 85 BP i okalibrerade C^{14} -år, vilket kalibrerat motsvarar omkring 3000 f Kr, d v s mellan-neolitik tid eller gånggriftstid, vilket är samma datering som Frödin kom fram till med konventionella arkeologiska medel.

C^{14} -dateringarna från pålbyggnaden varierar emellertid över så mycket som ca 500 år och i flera fall kan man stratigrafiskt visa, att denna stora kronologiska spridning måste bero på kemiskt-fysiska felkällor.

Den metod som ger Alvastra den nödvändiga detaljprecisionen i dateringarna är i stället dendrokronologien, dateringen med hjälp av trädens årsringar. Thomas Bartholin startade dendrokronologiska laboratoriet i Lund 1974, och Alvastra pålbyggnad var ett av de första större material han grep sig an med.

Prov togs av de i Frödin's schakt ännu efter 47 år kvarstående pålarna och av pålarna i de tre mindre, norr därom upptagna schakten - sammanlagt över 800 pålar, varav ca 200 av ek, som är bäst lämpat för datering. Proven försågs med nummer och Bartholin daterade pålarna utan kännedom om deras placering i schakten.

När vi arkeologer markerade de daterade ekpålarna på planen över pålbyggnaden kom en över all förväntan klar bild fram. I det första

Fyra planer som visar ekstolparnas fördelning efter tidpunkten för fällningen. För att bättre åskådliggöra förändringarna mellan de olika byggnadsperioderna har de äldre stolparna markerats på de yngre planerna.

byggnadsskedet, varvid använts ekstamar, fällda hösten och vintern år 0-1 (i pålbyggnadens egen kronologi, där första byggnadsåret kallas år 1), avgränsades genom pålrader två i stort sett rektangulära ytor om vardera knappt 300 m^2 .

Det är inte fråga om hus, därtill är måtten alldeles för stora, utan om två öppna platser, vardera omgiven av en gles ekpalissad (dock på många ställen förtätad genom pålar av annat träslag). Mot den sydöstra rektangelformade platsens södra gavel stöter en ca 80 m lång spång av stockar, ledande från fast mark på myrens östra strand. En liknande spång har sannolikt lett från den nordvästra rektangelformade platsens västra gavel och till myrens västra strand.

Denna anläggning blir enligt Bartholins ek-kronologi föremål för ett flertal ombyggnader, den första märkligt nog redan år 3 (med hjälp av virke fällt hösten år 2 och vintern år 3 - att stenåldersmänniskorna, liksom nutidens skoghuggare, klokt nog föredrog vintern för skogsavverkning kan vedanatomien avgöra genom mikroskopiska undersökningar).

Orsaken till denna första ombyggnad var sannolikt en brand, som under sommaren år 2 tycks ha härjat hela pålbyggnaden. Ombyggnaden omfattade bara den sydöstra rektangeln. Att den nordvästra rektangeln totalförstörts och inte rekonstruerats förrän 14 år senare bekräftas av den mindre fyndmängden i denna del av pålbyggnaden.

Ombyggnaderna åren 10-12 innebär bara en ytterligare förstärkning av den sydöstra rektangeln. År 15 utvidgas den sydöstra rektangeln åt alla håll och år 17-18 införlivas åter större delen av den nordvästra rektangeln i pålbyggnadens

palissadinhägnade område. Därefter uppstår en paus på inte mindre än 22 år, under vilken ingen påvisbar byggnadsverksamhet pågår, och när byggandet för en kort tid återupptas sker det i form av en pålrad som helt bryter den äldre grundplanen.

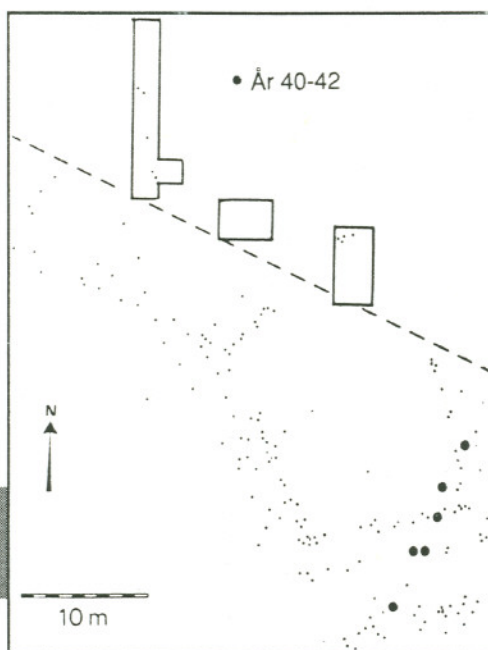
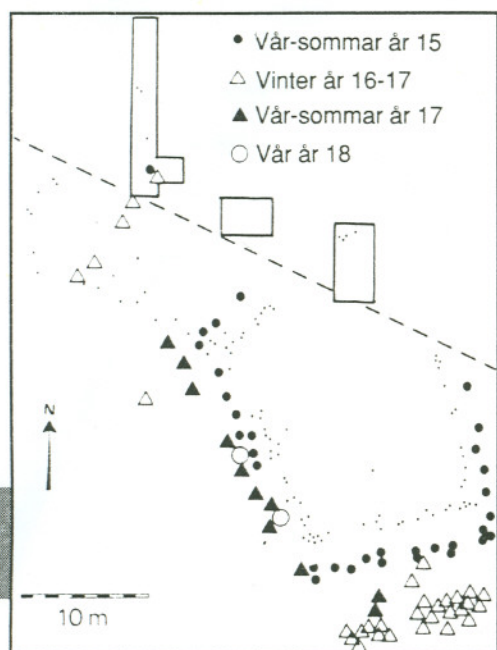
Genom dendrokronologien kan vi alltså följa den 5000-åriga stenåldersanläggningens byggnadshistoria noggrannare än vad fallet är med de flesta yngre hus. Men vilket syfte tjänade allt detta byggande, som krävt många mäns arbete under många dagar?

Någon försvarsanläggning är pålbyggnaden naturligtvis inte. Branden år 2 visar hur lätt en fiende skulle kunnat sticka den i brand där den låg bland myrens vassruggar. Behövde man försvara sig vore toppen av Omberg, Hjässan kallad, en mycket bättre plats, och där finns faktiskt också ett par fornborgar från järnåldern.

Någon vanlig boplats är pålbyggnaden heller inte, det förstår man redan av det skälet att platsen varit obeboelig under vinterhalvåret, då myrmarken och det mesta av pålbyggnadens golv varit täckta av vatten. Men inte ens under sommarhalvåret kan det ha haft något praktiskt syfte att bo i pålbyggnaden.

Fynden visar att inbyggarna var bönder, med jakt och fiske som viktiga binnärningar. Men varken jakt, fiske, åkerbruk eller boskapsskötsel underlättas av att man bor i pålbyggnaden - tvärtom, att bo där medför bara större eller mindre svårigheter.

En enda praktisk fördel kan man dock tänka sig att en vistelse i pålbyggnaden medfört. Färskvaror som kött, fisk och smör har med fördel kunnat förvaras - i skinnpåsar eller stora gropkeramiska

kärl - nedsänkta i den ständigt kalla källmyren - en metod som använts på den svenska landsbygden långt fram i tiden.

Och kanske är denna enda fördel inte helt betydelslös. Ty ätande, veritabla festmåltider, har varit ett viktigt inslag under dagarna och veckorna i pålbyggnaden. Stekt och kokt kött och fisk av bästa sorter, med grönsallad och kryddor, korngrot och vetebröd med smör, äpplen, hasselnötter, filmjolk, hallon och smultron till dessert, och mjölk och äppelsaft, båda kanske jästa, att dricka - sådant kunde menyerna innehålla, det visar bestämningar av osteologer och botaniker, under den senaste undersökningen särskilt Ebba Düring och Hans Göransson.

Inget under, alltså, att härdarna är många. Där lagades maten (och käppar som upptill slutar med en klyka visar med stor sannolikhet att stekarna vändes på spett över elden), och elden var också en utmärkt plats att samlas kring för festen, särskilt när kvälldimman steg kall över myren.

Förvånande är däremot att härdarna inte ligger i nämnvärd ordning, utan snart sagt hur som helst. Man tycks snabbt ha tappat känslan för att härden skulle ligga mitt på stockgolvet (vilket en nutida betraktare ju kunde finna naturligt), och syftet tycks bara ha varit att festmåltiden skulle kunna anordnas på bästa sätt.

Ofta ligger det många härdar strax intill varandra, och det kan stratigrafiskt visas att de inte är samtidigt. Man kan våga den hypotesen, att när människorna om våren återvänt till pålbyggnaden och funnit förra årets så prydligt byggda kalkstenshård söndersprängd av elden och kanske söndertrampad av dansande fötter, så har man helt enkelt byggt en ny hård strax intill, och då använt ännu

användbara kalkstenshällar från den äldre härden.

Eldstädernas nyckfulla placering, och att de ibland ligger i gränsen mellan två stockgolv, visar att dessa inte nödvändigtvis skall uppfattas som golv i rum med väggar och tak.

Eventuella väggar bör ju bli ha bestått av pålar. Förutom ek är enligt Bartholins bestämningar följande träslag representerade: al, alm, apel, ask, asp, björk, lind och pil. Av dessa har åtminstone al, alm, apel, asp och lind använts till att komplettera ekpälarna i palissaden runt pålbyggnaden. Den allra största delen av pålarna och käpparna i pålbyggnadens inre är av hassel, vilket ju visar att eventuella väggar och tak inte kan ha varit av mera kraftig konstruktion.

Man har ju bott i pålbyggnaden bara under sommaren och kanske har festerna försiggått i något slags lövhyddor. Bartholin har med viss säkerhet lyckats datera alm- och apelpålar, men däremot inte hassel. Uppgiften att från varandra skilja de olika årens förmodade lövhyddor, med hasselkäppar som bärande element, är alltså svår, men troligen inte olöslig.

Det finns också, precis som vid utgrävningar på torr mark, stolphål, som visar att man drog upp käppar och pålar som stod i vägen för en ny konstruktion. Med de dendrokronologiskt daterade ek-, alm- och apelpålarna som stöd-punkter kan många stockgolv, härdar, stolphål och andra konstruktionsdetaljer dateras i pålbyggnadens egen kronologi.

Mycket i Alvastra pålbyggnad tyder alltså på glada skörde- och jaktfester under sensommar och höst. Men det finns tecken som tyder på att festerna också haft ett allvarigare syfte. Redan de risbäddar som

ligger både på och utanför stockgolven kan väcka misstankar.

Det ligger nära till hands att dessa risknippen skulle ha placerats där för att göra sitt-platsen torrare och bekvämare. Men i förbluffande stor utsträckning är det inte fråga om kvistar av vanliga skogslöv-träd, utan bl a apel, mistel och brakved. Om äppelkvistar placerats i pålbyggnaden under sommarhalvåret bör de ju ha burit antingen blommor eller frukt. Och om brakveden kan tänkas ha haft medicinsk användning så ger misteln i vart fall klart magiska associationer.

I pålbyggnaden har också påträffats stora kvantiteter förkolnad spannmål, korn och vete, och äpplen som är kluvna, torkade och förkolnade.

Det förefaller inte naturligt att så mycket av dessa viktiga födoämnen skulle ha gått förlorat genom vårdslöshet. En rimligare hypotes är att det är fråga om avsiktliga brännoffer till högre makter.

Brännoffer är kända från många religioner och vanligtvis har de gått till så, att en del av maten bränts till gudarnas ära medan den offrande menigheten förtärt resten vid en festlig måltid.

Det finns också andra tecken på att pålbyggnaden haft ett rituellt eller kultiskt syfte. Dit hör det påfallande intresset för dubbeleggade stridsyxor i sten. Dessa kan naturligtvis ha varit användbara i strid, men en enkel knölpåk är effektivare, ty den eleganta stridsyxan riskerar att springa sönder i skafthålet om man hugger med den.

I Alvastra har påträffats över 40 av de sammanlagt ca 350 dubbeleggade stridsyxor som är kända från hela Sverige, och det är en stor andel, eftersom många samtida boplatser har mycket större kvantiteter fynd än vad pålbyggnaden har.

Det finns mycket som tyder på att både de dubbeleggade stridsyxorna och andra föremål är offrade till högre makter. Stridsyxorna är visserligen ofta ofullbordade eller skadade, men detta talar inte emot hypotesen om offer, ty sådana fromma bedrägerier är ett för religionshistoriker välkänt fenomen. I pålbyggnaden finns också stridsyxor i miniatyr av ben eller bärnsten, och det bekräftar den dubbeleggade yxans symboliska betydelse.

Det mesta tyder alltså på att Alvastra pålbyggnad var en plats för kult, offer och fest, en samlingsplats för bygden. Men varför valde man för dessa viktiga handlingar en så till synes olämplig plats som källmyren, alltid våt och vintertid omöjlig att beträda?

Ett skäl kan ha varit att man ville

markera samhörigheten mellan dem som bodde väster och dem som bodde öster om myren. Det finns för stenåldersjordbruk utmärkt mark på båda sidor om myren, och två grupper av människor som bor så nära varandra kan inte vara fiender – de måste tillhöra ett enda samhälle.

Ett annat skäl att lägga samlingsplatsen i myren var nog dess ovanliga karaktär. Grundvattnet står där under tryck och porlar fram i källorna nästan som små fontäner. Detta egendomliga naturfenomen hade arkeologerna många tillfällen att observera och det måste ha gjort starkt intryck på stenålderns människor.

Även myrens och påbyggnadens läge vid foten av Omberg bör observeras. Berget syns i våra dagar över hela den västra delen av östgötsläätten, men har i dåtidens mestadels skogsklädda landskap naturligtvis särskilt dominerat blicken över Dags mosse och Alvastra källmyr.

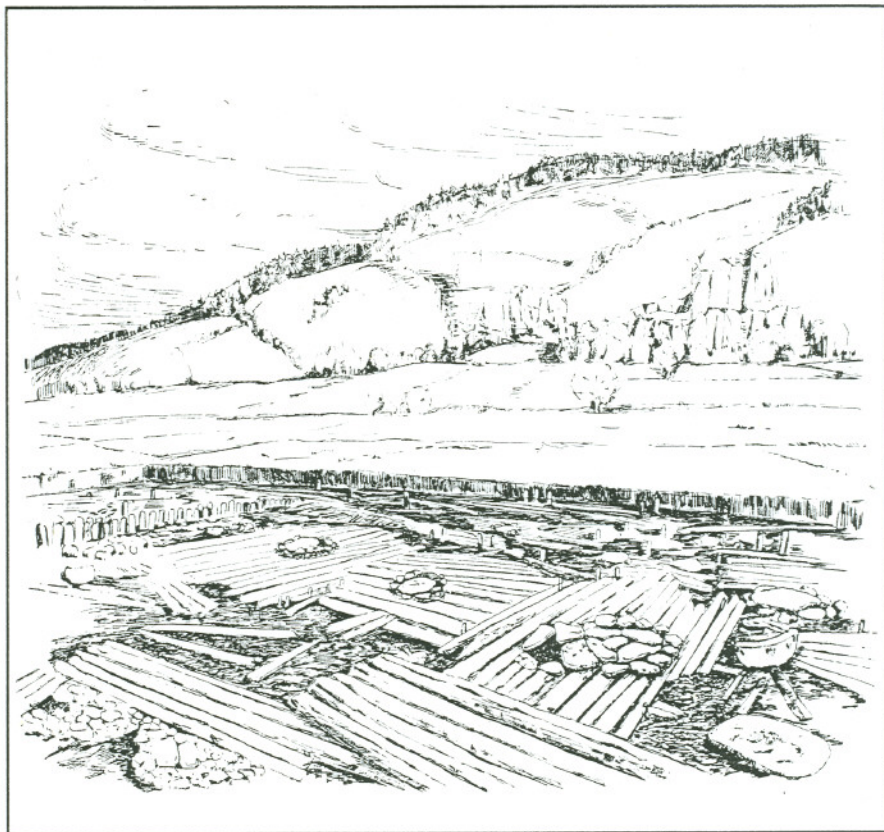
"Omberg" anses betyda ungefär "Det dimmiga berget" och gör skäl för namnet. Vid vissa vädertyper bildas dimma över Vättern och förs sedan med västliga vindar över bergskammen för att rinna ner, vit och böljande, i dalgångar och skrevor på bergets östsida. Även detta natursceneri kan ha befast forntidsmänniskorna i föreställningen om platsens helighet.

Under sin sista tid, från år 40 och säkert inte särskilt många år framåt, synes påbyggnaden ha haft en annan funktion, nämligen som plats för de döda. I kulturlagrets översta del finns ganska mycket människoben, inte skadade men heller inte i anatomisk ordning.

De döda kan ju ha inte grävts ner i den blöta myren, utan den rimliga förklaringen måste vara att de lagts på plattformar, uppburna av pålar – ett gravskick som förekommer på många håll i världen. Så småningom har plattformarna mulnat, varvid benen utan ordning hamnat på marken. Också seden att placera de döda på en plats som övergivits av de levande har förekommit i många kulturer.

Är det då verkligen rimligt att människorna redan under neolitisk tid skulle ha anlagt ett stort byggnadsverk enbart för dyrkan av högre makter, för fester och social sammanhållning? Ja, den typen av anläggningar är i själva verket typisk för yngre stenåldern, även om utformningen kan växla mycket.

Exempelvis finns ju mossarnas offerplatser, särskilt under tidigneolitisk tid, där det ibland också förekommer både pålar och horisontellt trä, fastän i mycket enklare form än i Alvastra. Det finns offerfynd på land – tex depåer av tunnackiga flintyxor. Det finns kulthus som i Tustrup och andra platser på Jylland, och det finns framför allt dösar

Lämningar efter Alvastra påbyggnad som Bertil Anderson återgav dem i Holger Arbman's bok *Östgötar. Från urtid till Birgitta*.

och gånggrifter. Dessa är inte bara avsedda för de döda, utan är också platser för offer och festmåltider.

Märkligt nog finns det en megalitgrav i Alvastra också, strax söder om Omberg och knappt 2 km väster om påbyggnaden. Den undersöktes av Otto Frödin, som dock inte tolkade den korrekt, och efterundersöktes av Gunborg Janzon.

I C¹⁴-år är denna megalitgrav nästan precis jämnårig med påbyggnaden, 4490±95 BP (före nutid), men innehåller mellanneolitisk trattbägarkeramik. Rimligtvis är megalitgraven något äldre än påbyggnaden och detta tycks vara ett exempel på hur lätt det mellan-neolitiska samhället kunde byta en ceremoniform mot en annan.

Allra störst likhet tycks Alvastra påbyggnad ha med den sorts kultplatser som under senare år påträffats på flera ställen i Sydsandinavien och som först – precis som Alvastra – tolkats som befästningar. En sådan kultplats är Stävie i Skåne och den mest kända är Sarup på Fyn (se *Populär Arkeologi* nr 3 1985).

Sarup är en mäktig anläggning, 30000 m², och i ett äldre stadium ändå tre gånger så stor. Den omges av palissader och vallgravar, som emellertid är avbrutna av jordbankar och alltså inte kunnat tjäna till försvar. Fynden liknar mycket de i Alvastra.

Alvastra påbyggnads ceremoniella och kultiska funktion är fascinerande, men ännu intressantare är dock samhället bakom dessa ceremonier. Och fynden

i påbyggnaden är så rika och välbevarade att man – trots den ceremoniella karaktären, som i ett samhällsstadium huvudsakligen är en felkälla – verkligen kan komma fram till levande och väsentliga realiteter. Det är detta Ebba Durings och Hans Browalls avhandlingar syftar till.

Men låt oss återvända till ceremonierna i påbyggnaden en gång till. Vad var det egentligen som tilldrog sig där? Skördefester och fester i glädje över en lyckad jakt och offer till gudarna som givit denna lycka – det förefaller givet. Men varför palissader, om man inte behövde försvara sig?

Ett rimligt skäl borde vara att hindra insyn. Festdeltagarnas uttåg till påbyggnaden över spången, det kunde alla se och beundra från stranden av myren. Och det är typiskt för alla neolitiska ceremoniella anläggningar att de ligger så i terrängen att en talrik menighet kunde se en del av ceremonierna. Men de hemligaste kulthandlingarna bör ha förgiggat inne i templet eller gånggriften – eller bakom påbyggnadens palissader. Dessa förefaller meningslösa om alla hade tillträde till ceremonierna.

Men vilka fick då delta? Bland dem som gravlades här i påbyggnadens slutskede tycks – enligt preliminära bestämningar – män och pojkar vara i stor majoritet. Den dubbeleggade stridsyxan är rimligen ett manligt attribut. Som en hypotes kan vi till offer och fester lägga även initiationsriter.